

8. České ekonomické myšlení

Obsahově se vztahuje ke kapitole 20. základní učebnice

Vývoj ekonomického myšlení na našem území byl ovlivněn:

- hospodářské zaostávání střední Evropy
- vývoj v Rakousku-Uhersku byl provázen dalšími specifiky
- ještě v polovině 18. století neexistovala institucionální platforma rozvoje národohospodářské teorie.

Přesto výrazné osobnosti prezentující dobově aktuální ekonomické názory:

8.1 Počátky českého ekonomického myšlení

První výraznější osobností byl **Tomáš Štítný ze Štítného** (asi 1333-1406) - významná osobnost české reformace, náboženský a filosofický myslitel.

- jihočeský zeman a laický spisovatel duchovní a naukové literatury,
- **ovlivněn zejména osobností Jana Miliče z Kroměříže** (1325? – 1374),
- nejvýznamnější reformátor své doby, zahájil úsilí o obrodu veřejného i soukromého života.
 - příslušník drobné šlechty - studoval na pražské univerzitě,
 - psal v češtině široce přístupnou formou o tématech křesťanského učení.
 - bystrý analytik společenských poměrů doby
 - zakladatel české teologické a filosofické terminologie.
 - šlo mu o mravní přerod člověka - ovlivněn názory Tomáše Akvinského, zejména v postojích k obchodu, bohatství či přepychu.
 - pánům nepřísluší kupčiti, ježto mají své příjmy spravedlivé.
 - Kdo však kupectví provozuje, má mít jen tolik zisku, co by stačilo za práci jeho a jeho čeledi a na jejich potřebu a k tomu něco, čím by mohl pomáhat chudým. Co tuto částku přesahuje, je lakomství a lichva.

Merkantilistické myšlení representovali především brněnští měšťané a podnikatelé:

Pavel Hynek Morgenthaler

Fabián Šebestián Malivský

Dále hlavní rada české komory - **Jan Kristian Bořek**.

Usilovali o to, aby manufakturní podnikání nezůstalo výhradně v rukou šlechty.

- 1653 – **Morgenthaler**: do země povolat cizí odborníky, kteří by zapracovali nezaměstnanou chudinu do nových výrobních postupů.
- **Malivský** (1663) požaduje zřízení **privilegované vývozní společnosti**, která by se rovněž zabývala rozvojem textilních manufaktur.
- 1699 usiluje **Bořek** o **otevření cesty českému textilu a sklu na zahraniční trhy**. Také on zdůrazňuje nutnost využívat volnou pracovní sílu chudiny.
- doporučuje rovněž **zakládání peněžních ústavů, reformu veřejné správy, zmírnění roboty a dávek**, aby byli zemědělci schopni dodávat dělnictvu levnější potraviny.
- Mezi návrhy je dokonce splavnění Vltavy a Labe, včetně průplavu **Dunaj – Vltava**.

Josef Ignác Buček (1741 - 1821) pocházel z Příbora a když byla založena katedra kamerálních věd v Praze (1766) byl jejím prvním profesorem. Vystudoval:

- filozofii v Olomouci
- právo na Vídeňské univerzitě.
- pedagogické působení je spjato nejdříve s filozofickou fakultou pražské univerzity,
- v roce 1784 došlo k převodu katedry a oboru na právnickou fakultu.
- Základem výuky byla **Sonnenfelsova učebnice** a Buček dělil výklad do tří ročníků: finanční a daňová politika
 - nauka o živnostech, o zemědělství a o lesním hospodářství
 - nauka o důlnictví
 - nauka o obchodu
 - technologie výrobních oborů.

První ze složek se stala na počátku 19. století základem pro vznik tzv. finanční vědy a vyčleněním obecnějších otázek pak vyústilo ve vznik národohospodářské nauky (K. H. Rau v Německu).

- přednášel německy
- je autorem několika prací
- Vedle vlivu merkantilismu (včetně toho, že klade důraz na růst množství statků v zemi, je průkazný i vliv fyziokratismu.
- přiznával zemědělství významnou stabilizační funkci.

Poznámka:

Joseph von Sonnenfels byl rádcem Josefa II. Jeho vliv je patrný i na postupně se formující myšlení v Českých zemích, a to jak vlivem osobním, tak jako autor třísvazkového učebnicového díla *Základy politických, obchodních a finančních věd (1765)*, které bylo využíváno až do poloviny 19. století jako učebnice na rakouských univerzitách.

policejní věda - termín policie byl původně spojován se zasahováním státu do různých oblastí společenského života, včetně hospodářství. základem bylo přesvědčení, že blaho země je závislé na úplném zákonodárství a přesném naplňování těchto zákonů.

obchodní věda – spojována s aktivitami péči státu o získání všeho, co národ potřebuje.

Rozebírána byla problematika zemědělství, živností, manufaktur a obchodu.

finanční věda – zásady jak vybírat daně a jak získané prostředky rozdělovat.

Nástupcem Bučeka: **Václav Gustav Kopetz (1781 – 1857)**, - pocházel z Chodové Planě.

- vliv fyziokratických idejí
- **znal a citoval** západoevropské ekonomy:
- Smith, J. CH. Sismondi.
 - ⇒ **postupný obrat** v českém ekonomickém myšlení.
- Vystudoval sice ve Vídni, ale byl ovlivněn především osobností **Jindřicha Josefa Watterotha (1715 – 1819)** - patřil k vyhraněným kritikům Sonnenfelse, **a to zejména v národohospodářské nauce**, - kde současně svým žákům **přibližoval dílo Smithovo**.

Zůstaly zachované jeho přednáškové sešity všech tří dílů nauky, kterou přednášel na univerzitě. Je patrné, že jeho výklad se řadu let před možností veřejně se zřící Vídni predepsané Sonnenfelsovy učebnice od tohoto výkladu zásadně odchýlil.

Národní (státní) hospodářství bylo rozděleno do dvou částí:

národohospodářská teorie (zabývala se poznáváním přirozených zákonů)

národohospodářská politika (odstraňování překážek rozvoje individuální iniciativy).

Tím nastávala obsahová kolize s tradičním kamerálním výkladem hospodářství a role státu - v první části nebyla nauka podřízena státu, naopak státu bylo vymezeno místo v nezměnitelných podmínkách působení přirozených zákonů.

Autoritou pro Kopetze byl K. H. Rau (1792 – 1870), a jeho kompromisy mezi kemeralistikou a učením A. Smitha.

stále zůstává zachována kemeralistická převaha praktické nauky nad částí teoretickou.

Je ovlivněn učením fyziokratů – vnímá jako podnět návratu umění státnického k neměnným a věcným zákonům přírody – platí i pro hospodářství a společnost.

Definitivní odklon od kameralistiky - až další generací myslitelů.

8.2 Vývoj českého ekonomického myšlení v 19. století

Jiří hrabě Buquoy (1781 – 1851), český polyhistor (*matematika, přírodní vědy, filozofie, politika i národní hospodářství*) je autorem prvního pokusu o systematický výklad hospodářských otázek.

- rozlišuje a odděluje dvě základní části národohospodářské vědy:
- **část technická** – výrobní technologie, pokouší se v ní rovněž o matematické výpočty a technická vyobrazení.
- **část politická** – ve které jde o **teoretický** výklad i **praktický** popis hospodářské činnosti.

Z této pozice vytýká dosavadním národohospodářským spisům, že **nevyužívají matematickou analýzu** v rozsahu, který se v hospodářství nabízí.

“Všecky věty o kvantitách v národním hospodářství jsou proto velmi temné a neurčité, neboť taková učení dají se provést jen řečí algebry.“ (důvod proč osobnost Buquoye připomínána i W. S. Jevonsem).

První česky publikující autor o národohospodářské problematice byl **František Ladislav Rieger (1818 – 1903)**,

- 1849 -1850 studoval nejdříve v Paříži a poté v Londýně díla předních ekonomů.
- Po návratu do Prahy se pokusil získat docenturu na pražské univerzitě, ale jeho vyhraněné politické názory (přední představitel Strany staročechů) byly vážnou překážkou - neuspěl. - český habilitační spis byl německými profesory odmítnut.
- Poté se **angažoval v Jednotě ku povznesení průmyslu v Čechách**. Své názory publikoval ve spisu *O statcích a pracích nehmotných a jejich významu a postavení v národním hospodářství (1850)*. Po deseti letech vydal další spis *Průmysl a postup výroby jeho v působení svém k blahobytu a k svobodě (1860)*.

Patří k zakladatelům českého ekonomického pojmosloví a představoval v českém ekonomickém myšlení **osobnost vyhraněně liberální**.

Obdivoval rozmach Velké Británie a za jeho základ považoval individualismus, soukromé vlastnictví a volnou soutěž.

„*To jest především soukromé vlastnictví a z něj vyplývající individualismus (zosobněnost), dle něhož každý sám o sobě o zlepšení stavu svého se stará, kteráž to jedině ve výsledku snahy a práce své nalézá, pak svobodná soutěž (konkurence), dle níž každý svým způsobem a prostředky svými prospěch svůj vymáhá.....Svobodná soutěž je jedinou garancí pokroku jakož i postupu výroby a láce, ano, že by průmysl bez ní zakrňel a se zarazil, že by se stal nepohnutým.*“

František Ladislav Chleborad (1839 – 1911) se narodil v Habrech u Havlíčkova (Německého) Brodu.

- Vystudoval pražskou právnickou fakultu a nejdříve působil jako vychovatel (hraběte Defours Walderode).
- Projevoval hluboký zájem o hospodářské otázky a zejména o postavení dělnictva.
- Brzy zahájil řadu aktivit, jejichž cílem bylo zlepšování životních podmínek dělnictva.
- Založil pro dělníky **spotřební družstvo Oul** a stal se předsedou.
- Stál u zrodu **banky Slávie**, která zajišťovala pojištění dělníků pro nemoc a stáří.
- Vedle sporů plynoucích z jeho povahy se dostal rovněž do potíží v souvislosti s majetkovými transakcemi. Proto se vzdal veřejné činnosti, včetně místa generálního ředitele banky a věnoval se advokacii. I jeho žádost o habilitaci byla německými profesory zamítnuta. V roce 1905 se stal poradcem ruského ministerstva financí a zemřel v Petrohradě.

Hlavní dílem Chleborada je rozsáhlý spis **Soustava národního hospodářství politického (497 stran)**. Jedná se v českém prostředí o **originální spis**:

- podává přehledně historii hospodářského rozvoje od starověku po svoji současnost.
- Kriticky rovněž hodnotí vývoj ekonomických názorů v jednotlivých školách a směrech.

- Přitom se však dílem prolínají i myšlenky technické, biologické, sociologické, politické, filozofické aj.
 - Dílo je silně poznamenáno Chleboradovou snahou přispět k řešení dělnické otázky. K tomu upřednostňuje cestu výrobního, obchodního a kapitálového družstevnictví.
 - **Důrazně upozorňuje na rizika a úskalí socialismu a komunismu, ale také liberalismu.**
 - hledání **hospodářské soustavy**, ve které by se uskutečnilo *harmonické propojení soukromého vlastnictví a svobody jednotlivců se společnými zájmy celku*.
 - očekával, že budou odstraněny dramatické rozdíly mezi zámožnými a nezámožnými členy společnosti.
 - **Metodou dosažení se mělo stát družstevnictví jak ve výroбах, tak v rozdělovacích procesech.**
 - Hlásil se k předchůdcům, kterými byli ekonomové zdůrazňující **národní kontext hospodářství**, tedy zejména F. List a H. Ch. Carey.
- ◆ Je to **soustava, kde nejsilnější výrobní silou je lidský duch, nikoliv bezduché přírodní zákony trhu**. Nejvyššího stupně blahobytu dosáhne národ, který nejdále pokročil v oboru věd, kde zákony hospodářské nelze odloučit od zákonů morálních.¹ Hospodářství, ve kterém bude **hybnou silou rozvoj podnikání nezámožných vrstev**.

Podle Chleborada se *národní hospodářství řídí zákony, které jsou nezměnitelné, jsou dány Bohem*. Jsou to **zákony společenské harmonie**.

Ty však předpokládají skutečnou svobodu, ale ve společnosti se **zatím prosazuje pouze formální svoboda**, a proto místo zákonů harmonie se prosazují zákony kauzální (příčina a nutný následek). Subjekt podléhající formální svobodě nemá možnost uskutečnit alternativní svobodnou volbu, a proto je nutná reforma.

K prosazení skutečné svobody jsou nutné zásahy státu do hospodářství. Stát chápe jako mravní bytost, jako sjednocenou vůli národa garantující obecné dobro.

Garance státu se prosazuje tím, že stanovuje společenské meze tak. Aby se vyrovnaly síly práce a podnikatelstva. Tím se prosazuje sledování sociálních cílů podporujících nezámožnou třídu a rovněž cílů podporujících národní společnost jako celek.

Přes tržní mechanismus se obecné zájmy prosazují lépe, než by to dokázal nějaký celospolečenský subjekt.

Josef Kaizl (1854 – 1901) je považován za skutečně prvního českého národohospodáře.

Narodil se ve Volyni. Po maturitě se v roce 1871 zapsal na právnickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Studium zakončil v roce 1875.

Kaizl se již v průběhu studia věnoval problematice národního hospodářství, a to zejména pod vlivem Albína Bráfa, který stál u zrodu národohospodářského odboru studentského spolku Všehrd.

Kaizl si byl vědom posunu světového ekonomického myšlení a využil stipendia, které mu bylo uděleno ke studiu na univerzitě ve Štrasburku (1876-77). Tam působila řada předních osobností historické školy (G. Schmoller, G. F. Knapp, A. Schäffle aj.). *Pod Schmollerovým vedením sepsal spis o dějinách bavorského živnostenského pojištění* (knižně *Der Kampf um Gewerbereform in Bayern von 1799 – 1868*, Lipsko 1879

Když v roce 1882 vznikla česká univerzita a soustředila se na ni mladá generace, navázal Kaizl úzký vztah i s T. G. Masarykem. Kaizl byl postupně vtahován do veřejného života a v roce 1885 se stal poslancem říšské rady za stranu staročeskou. Názorově se rozešel se staročechy a koncem osmdesátých let již spolupracoval s mladočechy. V týdeníku Čas (platforma české intelektuální špičky) rozšířil záběr i o otázky sociální a hospodářské. Hlavním teoretickým s dílem byly dva spisy:

Národní hospodářství (1883)

Finanční věda (I. díl v r. 1888, II. díl v r. 1892). Vyšlo rovněž ve Vídni a Turině.

Kaizlovo Národní hospodářství je pod vlivem historické školy, i když formuloval úkol spisu jako popsat *skladbu národohospodářskou jaká je a nikoliv jaká by měla být, případně jak toho dosáhnout*.

¹ blíže a podrobněji na str. 170 – 171 Chleboradovy knihy.

- komplexní dílo, které si kladlo za cíl seznámit českou odbornou veřejnost, zejména studující, se základními poznatky národohospodářské vědy.
- Kaizl byl důsledný ve využívání české terminologie, kterou tvořili společně s Brádem již při studiích.
- Hospodářství chápe jako promyšlenou činnost člověka, při které jde o co nejúplnější uspokojení potřeb pomocí nejmenšího nákladu. **Jde tedy o činnost rozumovou**, přičemž ale musí se odlišovat
 - **činnost technická** – výrob určitého množství statků, určité jakosti na určitém místě a v určitou dobu,
 - **činnost ekonomická** – což je postup podle zásady hospodárnosti.

Při výkladu hodnoty je patrný vliv marginalistické revoluce. Hodnota je kategorie nejen psychologická, ale také poměrová (relativní). *Je výsledkem porovnání.*

Cena je peněžním vyjádřením směnné hodnoty statků a utváří se poměrem mezi nabídkou a poptávkou.

Zdůrazňuje: existují hranice, které nemohou být tímto poměrem překročeny. maximální hranicí je nejvyšší platnost užitková, kterou pocítuje někdo z kupujících a minimální hranicí ceny je nejnižší platnost nákladová, kterou pocítuje někdo z nabídkové strany.

Aby se utvářela rovnovážná cena, musí platit:

- všichni účastníci trhu si musí počínat tržně
- musí být konkurence
- musí být umožněno, aby na straně poptávky odstoupili ti, jejichž pocit užitku je chabý, na straně nabídky ti, jejichž pocit nákladový je příliš velký.

Albín Bráf (1851 – 1912)

- všeobecně považován za dominující osobnost českého ekonomického myšlení 19. století,
- jeho mezinárodní věhlas nelze srovnat s Kaizlem
- dílo se zachovalo jen díky úsilí jeho žáků.
- jeho přístup je promyšlenější a fundovanější, na rozdíl od Kaizla se i více soustřeďuje na národohospodářskou vědu a jeho vliv je nesrovnatelně významnější.

Bráf pochází z Třebíče, právnickou fakultu ukončil v roce 1874 a po krátké soudní praxi začal vyučovat na Československé obchodní akademii národní hospodářství a obchodní statistiku. Již v roce 1877 se habilitoval pro národní hospodářství na České technice v Praze i na univerzitě v Praze. Byl trvale spjat se stranou staročeskou (F. L. Rieger byl jeho tchánem).

Bráf byl autorem mnoha menších prací, ale teprve jeho žákům Cyrilu Horáčkovi a Josefu Gruberovi se podařilo shromáždit a postupně utřídit tyto práce a vydat dva rozsáhlé soubory:

Spisy dr. Albína Bráfa ve třech svazcích (vyšlo v letech 1913 – 1915)

Albín Bráf, Život a dílo (soubor má 5 dílů, vycházelo v letech 1922 – 1925).

Ve vymezení předmětu nebyly u Bráfa odlišnosti:

Hospodářství definuje jako lidskou činnost, jejímž cílem je opatřovat ukojení lidských potřeb zevními statky, přičemž člověk se snaží postupovat účelně, aby se dosáhlo prospěchů (užitků) poměrně nejvyšších obětmi poměrně nejnižšími.

To považuje také za zásadu hospodárnosti.

- Hospodářská věda a její studium může sledovat tři cíle:
- **vysvětlovat a objasňovat konkrétní hospodářské jevy**, jejich souvislosti a vztahy.
 - je to studium historické a popisné, včetně statistiky
- zajímá se o to, **co se v hospodářském dění a v hospodářstvích pravidelně opakuje**,
 - co je různým jevům společné a co je pro ně typické.
 - Hledá pravidelnosti (hospodářské zákony) toho co je, stejně jako to dělají vědy přírodní.
 - Hledat a vysvětlovat zákony je úkolem národohospodářské teorie

- z historického a teoretického poznání lze vyvodit všeobecná pravidla, zásady, maximy pro praktické hospodářské jednání. To je úkolem praktické vědy národohospodářské. Je-li subjektem stát, pak jde o národohospodářskou a finanční politiku.

Velkou pozornost věnoval Bráf metodě národohospodářské vědy.

metoda induktivní = (aposteriorní, empirický) - postup, který vyhledává co je společné různým singulárním jevům a souvislostem.

Je to **metoda adekvátní především vědám přírodním**, které mohou využít experimentu, **proto v národohospodářské vědě je možno dospět touto metodou pouze k přibližným generalizacím.**

⇒ musí být využívána **metoda deduktivní** (abstraktní, spekulativní), která spočívá v tom, **že si určitou příčinu (pohnutku) lidského jednání představujeme jako výhradně působící.**

Tím ji izolujeme a usuzujeme, dedukujeme, jak by lidé za těchto podmínek nutně jednali.

Indukce a dedukce tedy dospívají k obecnějším poznatkům různou cestou.

Z této pozice kriticky hodnotí ostatní školy:

- ◆ Klasické politické ekonomii vytýká že postupovala především metodou dedukce,
- ◆ historické škole pak to, že se zřiká poznání absolutních hospodářských zákonů. Na druhou stranu vyzvedává její význam pro studium vývojových tendencí, stejně jako zohlednění etických souvislostí.
- ◆ zdůrazňuje jako vhodnou metodu využívání matematiky, pokud se jedná o jevy kvantitativně postižitelné. Připomíná význam např. L. Walrase a W. S. Javonse.

Ve výkladu jednotlivých kategorií se pohybuje v pojetí odpovídajícím probíhající marginalistické revoluci.

Hodnota je význam, který přikládáme statku nebo souboru statků, jako podmínce uspokojení našich potřeb. Je to jev ryze subjektivní, není to vlastnost statku. Z této pozice odmítá Marxovu determinaci hodnoty prací i jeho teorii nadhodnoty.

Cena je výslednicí vztahu nabídky a poptávky a při vysvětlení jejich působení se ztotožňuje s Böhm-Bawerkem.

V Bráfově díle je věnována pozornost otázce vztahu státu a hospodářských soustav, problém liberalistického a socialistického uspořádání společnosti.

- Liberalismus definoval jako soustavu založenou na zásadním odporu ke statní intervenci, soustavu důsledné hospodářské svobody (svoboda živnosti, svoboda vlastnictví, svoboda obchodování). Tato svoboda volné soutěže vede k růstu výroby, technickému pokroku, snižování výrobních nákladů, tedy k obecnému prospěchu. Bráf zdůrazňuje, že tato soustava *má mravní význam* spočívající v tom, že každý je zodpovědný za vlastní prospěch (osobní zdar).
- Bráf však tento *systém kritizuje a odmítá* z důvodů především praktických, zdůrazňuje, že tato soustava má vedle účinků obecně prospěšných i účinky obecně neprospěšné, jako jsou nestejně skutečné podmínky, zneužití lepšího hospodářského postavení, vznik nových sociálních nerovností, atd. Podle Bráfa tedy hospodářská svoboda nemůže být jediným organizačním principem.

8.3 Ekonomické myšlení v první polovina 20. století

Vstup do 20. let – úspěšný hospodářský rozvoj. V roce 1929 se Československo dostává do hospodářské krize v souvislosti se světovou depresí.

Ekonomická teorie se formovala v souvislosti s hospodářským osamostatňováním a vydělováním z Rakouska-Uherska.

Poměrně široká paleta názorů:

1. **Umírněný liberalismus** – Englišova škola opírající se o teleologickou metodu

Vedle Karla Engliše (1880 – 1961) patřili:

Jan Loevenstein (1886 -1932)

Vladimír Vybral (1902 – 1980)

Václav Chytil (1907 – 1980)

Miloš Horna (1897 – 1958)

Alois Král (1902 – 1991)

Umírněná levice se soustředovala kolem teoretika sociální demokracie **Josefa Macka** (1887 – 1972) – 1949 emigroval

zpočátku se opírala o myšlenky družstevnictví (družstevní socialismus), principy samosprávy práce. Ve 30. letech oslovena keynesiánství. Dále patřil:

František Modráček (1871 – 1960)

Karel Maiwald (1902 – 1979) – emigrace 1948

Jaroslav Nebesák (1882 – 1958)

Radikální levice – v meziválečném období neměla významnější vliv, postrádala teoreticky fundovanou osobnost.

K výčtu je nutno přiřadit osobnost **Aloise Rašína** (1867 – 1923).

První ministr financí v roce 1919. S jeho osobností je spojeno vydělení a vznik československé měny.

Jeho ekonomické názory nejlépe prezentuje kniha **Národní hospodářství (1922)**

- nebyl to ekonom teoretik
- ovlivněn rakouskou školou přes dílo A. Bráfa
- největší pozornost věnuje peněžní teorii – je přesvědčeným metalistou. Pokud peníze nemají vnitřní hodnotu a opírají se pouze o důvěru obyvatelstva stávají se příčinou problémů (kolísá jejich hodnota, a proto i ceny)
- spojení s měnovým kovem považoval až do smrti za základ budování důvěry v novou měnu, psychologický faktor.